

DR. VÉRTES LÁSZLÓ EMLÉKEZETE (1914–1968)

DR. TASNÁDI-KUBACSKA ANDRÁS*

Nemes hagyomány a Magyarhoni Földtani Társulat közgyűlésén az év halottjaitól elbúcsúzni. Méltatni életüket, tudományos pályafutásukat és kutatómunkájuk legfontosabb eredményeit.

Vértés László barátomra és egykori munkatársamra szeretnék emlékezni. Úgy gondolom, nem is merészkedhetem többre. Egyszer majd bizonyára sor kerül a megfelelő életrajzi méltatásra, amikor a tudós életét és munkájának eredményeit arra méltó igyekezettel és terjedelemben állítják az utókor elé. Egy napon — szükségszerűen — el kell következnie ennek, s addig az utolsó évtizedek, — vagy úgy is fogalmazhatnám: az egész magyar ősemberkutatás egyik legjobb, legelső tudósának adózunk az eljövendő életrajzzal.

Akkor, évek patinájával bevonva, bizonyára titokzatosan kel életre minden és mindenki, aki sorsával egybekapcsolódott.

Ezt a sorsot gyakran nehéz esztendőik árnyékolták. Mindenki tudott erről, aki baráti körében élt. Nem volt hétköznapi ember. Sok dolgát nem lehet a szokásos mértékkel mérni. Édeskeveset törődött a mások véleményével. Ilyen volt indulása is. Mint kezdő, nem főiskolai tanulmányok elvégzése után érkezett arra a tudományterületre, ahol — jó néhány évvel különböző bolyongásai útvesztőjéből kijutva — megállapodott.

Úgy érezte, nem vonzza a halott elődök tiszteletre méltó dicsősége, sem az a hagyományos kutatási módszer, amit az előző évtizedek állandósítottak. Azon a nézetten volt, hogy az ősemberkutatás ma szükségszerűen más utakra tér. Egy-egy lelet, felásott terület, vagy csapat ősember évszázrezdes tanyahelye egészen más irányú érdeklődést keltett benne, mint amit az irodalom és a múzeum megszokott pantheonja sugárzott feléje.

Egyszóval a maga sajátos útján indult neki annak az ősvilágnak, amelyet azután számunkra felfedezett, kutatott és bámulatos ambícióval keresztül-kasul járt.

Eközben a nehéz életút egyidőre mintha napsugarasabbá vált volna. Megszülettek az első eredmények, létrejöttek kora legjobb szakembereivel az első kapcsolatok. Említsük meg O a k l e y-t a British Museumból, a franciák világhírű szakemberét, a bordeauxi

* Elhangzott a MFT tisztújító közgyűlésén 1969. III. 26-án.

B o r d e t, az amerikai H o w e l l - t, az indiai L a l - t, az afrikai olduvai világhírű leőhelyek ásatóját: L e a k e y - t, a mi népszerűsítő irodalmunkból is jól ismert K o e n i g s w a l d - o t és a dél-afrikai leletek kitűnő szakértőjét, T o b i a s - t. Néhány név csupán, de a szakemberek bizonyára tudják, mit jelentett Vértésnek ez a személyes érintkezés. Legtöbbjük Vértesszőlősen is járt, s ott folyt le a kor színvonalán egy-egy olyan eszmecsere, aminőt évtizedekben egyszer-egyszer folytatnak egy-egy világraszóló lelet fölött a helyszínen a szakemberek. De segítségére volt a Wenner-Gren Foundation is, amely ugyan Amerikában székelt, de a szomszédos Ausztriában is tart fenn központot. Amikor V é r t e s Lászlót támogatni kezdték, hazánk fia, F e j ő s Pál, a húszas-harmincas évek kitűnő filmrendezője és vállalkozója volt az alapítvány főtitkára, aki eleinte maga is foglalkozott természettudománnyal, hiszen ő készítette az első filmet a komodoszigeti óriás Varánuszokról. V é r t e s L. benne kutatásaihoz rokonlélekre talált. A Wenner-Gren alapítvány támogatásával jutott Észak-Amerikába, ahol többek között látta a kínai *Sinanthropus* első gipszmásolatait. Tudjuk, hogy az eredeti koponyamaradványok az első világháború idején elpusztultak. Ennek az alapítványnak a pénzén jutott V é r t e s L. Afrikába, Indiába, s ennek köszönhette franciaországi gyümölcsöző tanulmányútját is.

A kezdeti lendülethez esztendőök folyamán felzárkózott a szívós kitartás, munkában és tanulásban. Tervek születtek lázongó agyában és volt ereje végre is hajtani azokat. Türelmetlenségében akárhányszor maga tervezte, sőt kivitelezte kiállításainak gépi berendezéseit.

Rendkívüli „ásatással” kezdte tudományos inaséveit. A solymári barlang mélységei fölött egy szál kötélben függve csákányozta a kürtő üregébe szorult vörösgagykitöltést, hogy a páratlan tudományos értékű csontmaradványokat megmentse. Óreg pártfogójával, K a d i c Ottokárral lakott hetekig egy deszka kalibában, ahol a hegytetőn alig volt mit emniök a második világháború egyébként is szűkös napjaiban, s kegyetlenül fáztak a fűtetlen bagolytanyán. Itt került közelebbi viszonyba a földtannal és az őslénytannal s amikor meglátogattam, nem panaszkodott, a környező világtól elzárkózottsága jelentette számára az életet.

1945. után munkahelye már a Természettudományi Múzeum. Szakmunkásságát itt az istállóskői óriási ősemberi tűzhely kiemelésével kezdte. Azután soron következett a Természettudományi Múzeum fejlődéstani kiállítása, majd az első biológiai Vándorkiállítás, amelyet az államelnök nyitott meg és indított útjára. Azután jött a szakmai bemutatás igazi erőpróbája, az ősrégészet ősembertani nagy termékének tervezése és megalkotása. Végül Vértesszőlős szabadtéri múzeumának megteremtése, ahol még egyszer megmutatta, hogy a tudós, ha kell, csákánnyal és vakolókanállal is megállja helyét munkásai között, hogy sietesse és fedél alá segítse azt a művet, amely — ma tudjuk — élete utolsó nagy tette volt. Aki látta azt a nagy elevenséget, amely csodálatos lelket varázsolt környezetébe ásatás közben, az az átélt órák napsugaras emlékével távozott kőreből.

Voltak ellenségei, — kinek nincsenek — de többen voltak barátai. Nekem 1945 után, a Nemzeti Múzeum újjaépítésében kitűnő segítő társam volt. Bátor, szókimondó, ötletes és mindig minden ágaz munkára szellemben és fizikai erővel kész. Sokat köszönhettem neki. Amikor helyesnek látszott, rábíztuk egy időre a Nemzeti Múzeum földtani és őslénytani tárának vezetését is. Ezután tért rá ősrégészeti kutatásaira. Kérésünkre ő vette át az Állami Földtani Intézet világhírű ősemberanyagát s teremtette meg a Nemzeti Múzeumban az egységes ősemberi eszkögyűjteményt. Nem volt ez csekélység. 1919-ben K o r m o s Tivadar és L a m b r e c h t Kálmán hiába próbálkoztak a terv megvalósításával. Csak később, 1945 után, S z a l a i Tibor igazgatósága idején sikerült Vértésnek a két gyűjtemény egyesítése, amikor S z a l a i T. modern tudománysemleléte tette lehetővé a dolgot.

Igy indult el jó irányban V é r t e s L. a gyűjtemény alapvetésével az ősemberkutatás nagy és ferasztó útján. Ez a munka ennek a tudománynak idehaza a feltámadását jelentette, s oly fordulatokban bővelkedett, mint jó tollal megírt izgalmas regényé.

A jó toll különben az ő kezéből sem hiányzott. Jó fantáziája volt és olykor magasan repült az átlag emberi gondolkodás baromfiúdarvai felett. Emlékezzünk a „Medve emberek krónikája” című, remekbe írt könyvére, amelyet a Gondolat Kiadó részben az ő pompás karikatúráival illusztrált. Másik, ennél is parázslóbb írása: „A kavicsösvényen”, ennek az évnek végén jelenik meg s azt hiszem, a tudományt népszerűsítő irodalom remeke lesz. Nem mindennapi könyvsiker, hiszen az egész világot bejáró kutatóútjainak varázsos nyelvű beszámolóin át ismertek meg bennünket annak az igen-igen primitív ősembernek, a vértesszőlősi embertípusnak életével, fejlődésének korábbi és későbbi útjonaival, akit ma az egész világ minden antropológusa, ősrégésze és paleontológusa számon tart.

Amikor ezt a néhány sort papírra vettem, feleségéhez fordultam azzal a kérdéssel, mekkora lehet a száma Vértes L. népszerűsítő írásainak, rádió és televízió előadásainak.

— Körülbelül 800 — hangzott a megdöbbentő válasz.

Ha több, ha kevesebb valamennyivel, mégis nagyjából két évtized eredménye. Pedig a szigorúan vett tudományos munkáinak száma sem kevés. Elérte a nemzetközileg fémjelzett nivót, ahol már bármelyik tudományos külföldi folyóirat örömmel vette át közlésre kéziratát. S ezek a kéziratok valósággal áramlottak, érdeklődést, vitát keltve és elismerést visszahangozva világszerte. 1964-ben jelent meg szerkesztésében 284 oldalon, 28 táblával „Tata” című nagy műve, amelynek felét maga írta. Tatának régóta közismert mésztufa-komplexumát dolgozta fel munkatársaival, ahol évekig tartó ásatások során közép-paleolitikus ősemberi települést tárt fel. Azt írja Vadasz Elemér a munka ajánlásában: óriási előrehaladást jelent Vértes László munkája azokhoz az addig általánosan elterjedt ősrégészeti munkákhoz képest, amelyek a leleteket bezáró rétegekre, a betemetődés körülményeire és az egykori környezeti viszonyokra semmiféle tekintettel sem voltak. Azok a földtani jellegű vizsgálati módszerek, amiket Vértes L. vezetett be a hazai irodalomba, elévülhetetlen érdemet szereznek neki.

Kisebb munkáinak tömege után ez a nagyobb lélegzetű mű világít rá élesen Vértesnek arra a felfogására, hogy az eszközmorfológia, a tipológia nem lehet öncélú módja az ősrégészet művelésének, hanem a tipológiát kulturális, illetve etnikus összefüggések, kapcsolatok, kölcsönhatások felderítésére kell felhasználni, és a kronológia kérdéseit inkább a rétegtan segítségével kell kibogozni. Vértesnek erről a kezdeményezéséről beszél elismerően Kretzoi M. is emlékezésében.

További lépés Magyarország Ősrégészetének tervezett sorozatából az első kötet: Az őskor és átmenetikor Magyarországon.

És ezután, a két nagy műve és számtalan kisebb-nagyobb cikke után következett volna Vérteszőlős *Sinanthropus* rokonsági körébe tartozó ősembere egész pompás leletanyagának kollektív feldolgozása és leírása. Ám, az életszabadság nagy lendülete, amely ki-kitört mindennapi léte korlátai közül, s a magasba segítette, az vitte is el közülünk. Az éveken át tervezett és kitartóan végzett munka befejezetlen maradt. Jegyzet és kézirat halom. Torzó, amit hiába fog mások igyekezete könyvvé formálni. Más világításban, más tudáson átszűrőt alkotás lesz az, az eredeti láng fényé és forrósága nélkül.

Ezekben a napokban látott napvilágot Akadémiánk kiadásában Vértes L. poszthumusz műve. A paleolitikum technológiájának fejlődését a matematika eszközeivel, grafikus ábrázolás segítségével kifejező úttörő elgondolás. Arról beszél, hogyan kell megállapítani és értékelni numerikusan kifejezhető, statisztikus törvényszerűségekkel a paleolit kultúrák helyét fejlődésük folyamán. Röviden: a kultúrák fejlődésének összefüggéseit kereste a matematika segítségével. Kimondja kutatásainak ellenpróbájaképpen, hogy más gyökérből indult kultúrák nem illeszthetők bele idegen kultúra fejlődésmenetébe...

... Az ember szavakat keres, de nem talál a búcsúzás befejezésére, mert észébe jut a rettenetes halál, az öngyilkosság és az agyvérzés mesgyéjén. 1914-ben született, 54 éves korában halt meg. Befejezetlen élet embernek és tudósnak egyképpen. Tragikusan befejezetlen, és nem lehet meghatottság nélkül gondolni majd rá, ha valamelyik munkáját kezünkbe vesszük.